

**DESET GODINA
STUDIJA UKRAJINIŠTIKE
NA FILOZOFSKOME FAKULTETU
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

PUTOVIMA HRVATSKE UKRAJINISTIKE

Prije deset godina, u jesen, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, otvoren je, četverogodišnji studij ukrajinskoga jezika i književnosti. Ukrainistika je iz dotadašnjega lektora prevorena u samostalan predmet, punopravan s drugim slavenskim predmetima. Iza toga čina stajale su težnje, inicijative, napor i niza ljudi i ustanova koji su doveli hrvatsku ukrainistiku do razine katedre. Bio je to logičan razvoj hrvatske slavistike kao izraz stava u Hrvatskoj prema Ukrajini, njezinoj kulturi, jeziku i književnosti. Hrvatska je ukrainistika nastajala, razvijala se stoljećima, obilježavana osobitostima društveno-političkih, znanstvenih okolnosti povijesnih razdoblja, koje su i na ukrajinskoj i na hrvatskoj strani počesto bile daleko od uvjeta za neometani razvoj. Međutim, usprkos svim poteškoćama, ukrainistika je u Hrvatskoj probijala svoj put obilježavan imenima i djelima istaknutih osobnosti hrvatske filologije, što na svoj način predočava intelektualnu, moralnu, humanističku auru hrvatskoga društva u različitim epohama razvoja.

Križanić i ukrajinska zagonetka

Na izvorima znanstvenoga osmišljavanja ukrajinske filologije stoji figura istaknutoga hrvatskog slavista baroknoga doba Jurja Križanića. Upravo je on postavio pitanja o imenu zemlje, etnonimiju, jeziku Ukrajine, analizirao filološka, literarna dosegnuća ukrajinskoga književnog baroka. Na temelju ukrajinske filologije izgradio je svoje poznate jezikoslovne radove, poznavao je ukrajinski razgovorni jezik i koristio se njime u poslanicama Ukrajincima, poznavao je važne predstavnike gotovo svih društvenih struktura Ukrajine s kojima je ostvarivao različite kontakte, posebice u razdoblju od 1640. do 1659. godine, a i u Sibiru. Takva upućenost bila je uvjetovana ne samo njegovom povezanošću s Ukrajincima, nego i ulogom koju su oni imali u određenim razdobljima njegova stvaralaštva. Stigao je u Rim kada je tamo bila u jeku ideja ukrajinskih grkokatolika o povezivanju istočne i zapadne konfesije kršćanstva. Njegov je prethodnik Rafaelo Levaković već prevodio hrvatske glagoljičke knjige na crkvenoslavenski jezik ukrajinske redakcije. Taj jezik je zastupao najpoznatiji autoritet za staroslavenski, istaknut ukrajinski jezikoslovac Meletij Smotryc'kyj. *Gramatika slavenska* (1618) ovoga predstavnika ukrajinskog baroknog jezikoslovlja bila je sve do kraja 18. stoljeća glavni izvor spoznaje o jeziku Istočne crkve, na kojem su odrastale generacije jezikoslovca, uključujući i hrvatske. Tri su glavne Križanićeve ideje nastajale, razvijale se, ostvarivale se u neposrednoj vezi s ukrajinskom kulturom. Ideja slavenskoga jedinstva bila je osmišljavana kao stvaranje Europske kršćanske unije. Ukrainski su unijati uvjeravali Rim u mogućnosti sličnoga mišljenja u Moskvi, a mladi Križanić bio je prožet takvim ukrajinskim idealizmom. Ideju povezivanja crkava video je u ukrajinskoj Grkokatoličkoj crkvi. Ideju *preporoda* izvornoga općeslavenskog jezika gradio je na kritičkom pristupu gramatici Smotryc'kog. U razmišljanjima o slavenskom zajedništvu postavljao je pitanje razlika između tadašnjih Ukrajinaca ili Rutena od Moskova, Moskovita u susjednoj državi. Napisao je u Ukrajini 1659. godine kratka djela oratorske proze u kojima je uvjeravao Ukrajince u

voren je, četverogodistašnjega lektora i predmetima. Iza su doveli hrvatsku knjiku kao izraz stava u hrvatska je ukrajinistika političkih, znanstveno-socijalskoj strani počesto teškoćama, ukrajinskih istaknutih osobnosti i humanističku auru

nužnost povezivanja s Moskovskim Carstvom. Toliko je dobro poznavao ukrajinski pučki jezik, da je Jagić čak sumnjao da su mu tekstove popravljali tamošnji Ukrajinci (Jagić nije toliko poznavao razgovorni ukrajinski u već koloniziranoj Ukrajini). Cjelokupno stvaralaštvo Jurja Križanića dopušta da ga nazovemo utemeljiteljem hrvatske ukrajinistike.

Međutim, hrvatski barokni poliglot, kao prvi pokretač ukrajinske teme na znanstvenoj razini, već se tada suočio s problemom koji će stoljećima pratiti hrvatsku društvenu misao, od filološke do političke, a to je stav prema Moskoviji. Od 18. stoljeća Ukrajina se shvaćala kao *Rus'ka zemlja*, a poslije Ukrajina je postala žrtvom susjednoga imperija Rusije (carske, sovjetske). Križanić je uza sve duboko poznavanje tadašnje Ukrajine ipak vido Moskvu kao središte oko kojega bi se Slaveni, uključujući Ukrajinu, morali ujediniti. Premda je simpatizirao kozake, koje je nazivao *moji Zaprašci, Nadnjeprjani*, on ih je na vršnom ukrajinskom jeziku pozivao da se priklone moskovskome caru. Nastrandat će kao i Ukrajinci – u Sibiru, a umrijet će, kako se prepostavlja, na rukama onih zaporoskih kozaka kojima se mogao pridružiti u boju pod Bečom 1683. godine. U Križanićevu preferiranju Rusije već se nazirala usporedna opcija hrvatskog ukrajinizma – priklanjanje velikoj Rusiji, kakvo će poslije u slavistici zastupati Jagić i nastavljati poznati intelektualci poput Krleže.

Takvim stajalištima pogodovala je i činjenica da Ukrajina, uza sav nacionalan otpor, nije bila država. Ukrajinci su još od baroknoga doba sudjelovali u stvaranju ruskoga imperija. U 18. stoljeću ukrajinski intelektualci napuštali su Kijev u njegovu nezaustavljivu gašenju i priklanjali se ruskoj kruni. Slično su i učeni Hrvati na svoj način tražili mogućnost da ostvare ideju kršćanskoga zajedništva. Odlazili su u Peterburg, gdje sve do kraja 18. stoljeća nastavljaju ideju Križanića, odnosno papskoga Rima, pokušavajući uvjeriti ruski dvor u nužnost europske kršćanske zajednice. U tome su se koristili argumentom – staroslavenskim jezikom, a predočavali su ga opet putem *Gramatike Smotryc'kog*. Hrvatski su poznavatelji crkvenoslavenskog jezika od Karamana do Sovića – sve do početka 19. stoljeća – na svoj način u svojim radovima razvijali ukrajinsku filološku misao. Međutim ukrajinska tema u 18. stoljeću više ne figurira, ukrajinska zagonetka koja je uznemirivala Križanića već je kodirana pod nazivima kao Malorusija, Jugozapadni kraj, prekrivena kulisama kakvima je imperij zataškavao postojeći slavenski narod.

Od Šenoe do Jagića

Slavenski preporod prve polovice 19. stoljeća neizbjježno je odjeknuo u Ukrajini idejom nacionalnoga preporoda, povratka identiteta. U nastanku filoloških škola ukrajinska filologija doživjava snažan uzlet sve do represija započetih progonstvom Tarasa Ševčenka, prisilno regrutirana i protjerana u pustinje Kazahstana, Kirgizije, s posebnom zabranom sama cara genijalnom umjetniku da piše ukrajinskim i da crta. Ševčenko je čudesnim vizionarstvom pretkazao neizbjježan pad imperija, pozivao Čećene na otpor koloniziranju Kavkaza, prikazivao Ukrajinu ne kao provinciju imperija nego kao veliki slavenski narod. On je izjavljivao da će i nakon smrti ostati s ukrajinskim narodom, sve dok se on ne oslobodi okova. »A sve do toga ja ne poznajem Boga!« – poručio je smrtno bolestan prorok svojim Ukrajincima.

Hrvatska je društvena misao tijekom 19. stoljeća stvarala viziju o Ukrajincima kao samostalnom narodu s vlastitom kulturom i jezikom. Hrvatski su pisci u tome izabrali kao prvi, glavni izvor ne rusku propagandu nego Ševčenka, čije je stvaralaštvo bilo poruka svijeta.

Studenti u Kanivu s doc. dr. Jevgenijem Paščenkom na Ševčenkova grobu, 2006.

jetu o njegovu narodu. Prvi su na južnoslavenskom prostoru toga pjesnika preveli upravo Hrvati, bio je to prijevod iz pera Augusta Šenoe, ubrzo nakon smrti velikog Ukrajinka, i to pjesme *Rasuti grob*, alegorije Ukrajine koju komadaju pridošlice i rasipaju u njezine stepе. Prevedena 1863. godine, pjesma je započela novi val spoznaje Hrvata o narodu Ukrajine. U tu spoznaju uključivala su se tijekom 19. stoljeća velika imena, važne ustanova i pisci sve do Kranjčevića. Prvo samostalno izdanje knjige prijevoda ukrajinskog *Kobzara* na prostoru od Atene do Beča ostvareno je upravo u Hrvatskoj. Prijevod *Pjesničke pripovijesti* Tarasa Ševčenka objavila je 1887. godine u Zagrebu Matica hrvatska. August Harambašić autor je jednog od najopsežnijih prijevoda ukrajinskoga pisca u južnih Slavena.

Formiranje vizije o Ukrajini i njezinoj književnosti suočava se s problemom imena kojim ruski carizam svojata ukrajinski prostor i proganja ukrajinski jezik. Vatroslavu Jagiću nije bilo lako kada je predavao po sveučilištima (Novorosijsko u Odesi) stvorenima kao središta rusifikacije. Bio je primoran koristiti se ruskom službenom terminologijom: *Malorusija*, *malorusko narjeće* i slično. No, čim bi se našao u Beču, izvan kontrole ruskoga carizma, podupirao je ukrajinski jezik i književnost premda, uz tradicionalni hrvatski slavizam, ponekad nije odobravao *ukrajinski separatizam*. U uvjetima ruskog antiukrajinizma i nije bilo lako braniti u mogućnostima izražaja obespravljenu ukrajinsku nacionalnu ideju.

Raspuća ukrajinistike

Istočna fronta Prvoga svjetskoga rata prepolovila je Ukrajinu na dvije suprotne strane: ona pod ruskim imperijem morala je vojevati s onom pod Habsburzima. Ukrayinci su bili s dviju strana fronte – ili s Hrvatima ili protiv njih. I jedni i drugi ginuli su za tuđe interese. Izveštaji s te fronte pune hrvatski tisak ukrajinskim nazivljem, najprije Galicijom, koja je

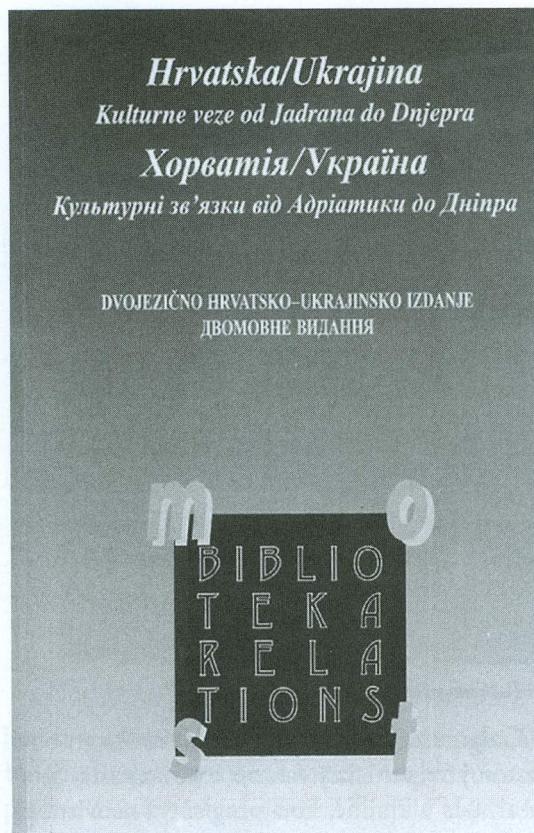
Studenti u Kanivu s doc. dr. Jevgenijem Paščenkom na Ševčenkovi grobu, 2006.

ka preveli upravo
g Ukrajincu, i to
u njezine stepi.
narodu Ukrajine.
tanove i pisci sve
zara na prostoru
ripovijesti Tarasa
rambašić autor je
mom imena ko-
Vatroslavu Jagiću
stvorenima kao
ologijom: *Malo-*
le ruskoga cariz-
rvatski slavizam,
krajinizma i nije
nalnu ideju.

otne strane: ona
krajinci su bili s
za tude interese.
alicijom, koja je

ušla u hrvatsku književnost kao istoznačica Golgoti za mnoge sudbine. Hrvatski grobovi iz toga rata do danas, kada se svijet približava stotoj obljetnici zatvaranja toga stratišta, ostali neobilježeni. Slom imperija doveo je do uskrsnuća Ukrajine, koja proglašava neovisnost. Nova ukrajinska vlada u Kijevu vidi u Hrvatskoj dobronamjernu sredinu, suprotnu službenom Beogradu, koji je odbacivao sve inicijative Ukrajine o uspostavljanju diplomatskih odnosa. Stvaraju se uvjeti za razvoj ukrajinistike, odnosno kroatistike, u dvjema zemljama iako su društveno-političke okolnosti, posebice u Ukrayini, pretvorenoj u bojište pet armija, bile daleko od normalnih. U Hrvatskoj snažan su prinos jačanju znanstvene misli o Ukrayini, njezinoj kulturi, davali predstavnici ukrajinskog iseljeništva. Usprkos restrikcijama vlasti u Beogradu, oni su uspjevali uzdići ukrajinsku temu na visoku znanstvenu razinu. Zbornik *Velikome Slavenu. Spomen knjiga prigodom 60-godišnjice smrti T. Ševčenka* bio je namijenjen Ukrajincima u Vojvodini, a mogao je biti objavljen 1922. godine, upravo u Zagrebu. Inicijatori su uspjeli okupiti niz vodećih europskih slavista, gdje su hrvatsku ukrajinističku misao zastupali Josip Badalić i hrvatski Ukrayinci.

Od tridesetih godina prošlog stoljeća hrvatsko je društvo išlo prema nezaustavljivu rasjepu u kojem je bila i cijela Europa. Pred porastom nacizma ljevica je gledajući prema crvenim zvjezdama Kremlja, zatvorila oči na strašna stratišta po Ukrayini, koja je 1932–1933. pretvorena od žitnice Europe u neviđeno groblje žrtava genocida izglađivanjem. Staljin je nastavljao Lenjinovu taktku pokoravanja Ukrayine, što je sezalo u duboku tradiciju ruskog antiukrajinizma kojim su obilovala prethodna stoljeća. Europski ljevičarski izletnici u Rusiju divili su se crvenoj preobrazbi, prešućujući crveni teror u Ukrayini. Tako ni August Cesarec u ciklusu *Putovanja po Sovjetskom Savezu* (1940) za svoga boravka *Na Ukrayini* (čak i naslov preuzet je iz ruskoga) ne opaža okrutnu represiju režima. Prilog zamagljivanju vizije Ukrayine davala je i mnogobrojna ruska emigracija širom Jugoslavije. Zbornik *Malorusi i Ukrayina*

onih drugih. U njegovoј prosvjetnoј djelatnosti ukrajinska je tema bila sustavni dio hrvatske nacionalne obnove jer je video u političkoj slobodini Ukrajine analogiju hrvatskoj slobodini. Napisao je solidne studije o Ukrajini, njezinoj kulturi, o Tarasu Ševčenku, uključio se u prevodenje klasika, pristupivši prozi jednog od vrhunskih predstavnika ukrajinske moderne – Vasylja Stefanyka. Uspio je uvesti predavanje ukrajinistike kao lektorata, što se ostvarivalo dva semestra 1944–45. godine. Upravo ove jeseni ispunilo se devedeset godina od rođenja ovoga hrvatskog pobornika ukrajinistike...

Novi režim nemilosrdno je pomeo te inicijative zajedno s inicijatorima, koji su, uz ostalo, morali nastradati i zbog naklonjenosti Ukrajini. Rusko-komunistička ideološka intervencija prvih poratnih godina zapljuškivala je jugoslavenski informativni prostor te je ukrajinska tema, čak i partijskoga sadržaja, potiskivana na periferiju kulture. Bez obzira na sva deklariranja posebnosti jugoslavenskoga komunizma, on je u svojoj biti bio zajedničkoga korijena s ruskim te se tradicionalni ruski antiukrajinizam (već u komunističkoj ideološkoj omotnici) širio u samoupravljačkim pothvatima. Ukrajinci su proganjani, posebice njihova Grkokatolička crkva. Ipak, opet je do izražaja došla snaga hrvatskog intelektualizma.

Badalić, Flaker, Menac...

Ukrajinistika doživljava preporod kao logičan razvoj hrvatske slavistike. U tome sudjeluju najvažnija imena slavistike, kao Josip Badalić, koji razvija ukrajinsku temu, a nastavljaju

(Zagreb, 1939), priređen u emigrantskim krugovima, nastavlja prikazivanje Ukrajine kao ruske provincije, u čemu se ruski antiukrajinizam nije promjenio bez obzira na klasni antagonizam. Ipak, ukrajinstika se postupno razvijala u krugovima izvanstranačkih, građanski usmjerenih hrvatskih intelektualaca. U to doba javlja se niz vrijednih priloga, posebice iz pera Ivana Esiha, autora pronicavih izdanja.

Kada se hrvatsko društvo našlo na raspuću između Hitlera i Staljina, nijedno uvjerenje nije donosilo rješenje nacionalnoga pitanja, već nove zablude s tragičnim završetkom. U sličnome su stanju bili i Ukrajinci kada su se nadali *oslobodenju sa zapada* od moskovskog terora. U ozračju srodnih pobuda Stanko Gašparović vidi u Ukrajini srodnu zemlju te pokreće ukrajinstiku na fakultetu u Zagrebu. Nastupao je kao hrvatski intelektualac koji je shvaćao kobnost komunističkog režima te se nudio riješiti nacionalnu ideju uz pomoć

đen u emigrantskim prikazivanje Ukrainera, u čemu se ruski promijenio bez obzira. Ipak, ukrajinička vijala u krugovima ukrainički usmjereni hrvatski posebice iz pera Ivana Gašparovića u cavnih izdanja. Društvo našlo na raspolaganju i Staljina, nijedno rješenje nacionalne zablude s tragičnim posljedama su stanju bili i nadali *oslobodenju* sa g terora. U ozračju o Gašparović vidi u tu te pokreće ukrajinski Zagreb. Nastupao je aktualac koji je shvatio stičkog režima te se u tu ideju uz pomoć ustavnog dionika hrvatske u hrvatskoj sudbini. Tako, uključio se u ukrajinske moderne ideje, što se ostvarivalo godina od rođenja

na, koji su, uz ostale ideološke interese, prostor te je ukrajinski. Bez obzira na sve i bio zajedničkoga i mističkoj ideološkoj i, posebice njihova intelektualizma.

U tome sudjeluju mu, a nastavljaju

je tada mladi Aleksandar Flaker i Antica Menac. U njihovim naporima hrvatska slavistika ostvarila je niz vrijednih pothvata, nastupajući kao prva u cijeloj regiji. Godine 1964. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu uveden je lektorat ukrajinistike. Bilo je to desetljećima jedino središte ukrajinistike ne samo u tadašnjoj Jugoslaviji nego i na prostoru od Grčke do Beča. Predavali su stručnjaci iz vodećih sveučilišta Ukrajine – Kijeva, Harkova, Lavova, Odese. Kada se ukrajinska književnost nakratko oslobođila od političkih stega u takozvanom Hruščovljevu zatopljenju, u prijevodima hrvatskih ukrajinista, najprije Aleksandra Flakera i Antice Menac, pojavila su se djela ukrajinskih disidenata, pokošenih poslije Brežnjevljevim represijama. Upravo u Zagrebu izašao je prvi i dosad jedini hrvatsko-ukrajinski rječnik koji je priredila Antica Menac u koautorstvu s Alom Kovaljom, jednom od tadašnjih lektorica iz Kijeva. Iz Flakerova pera prvi put proanalizirani su neki predstavnici ukrajinske moderne prešućivani u matičnoj zemlji. Upravo su u Zagrebu 1990. prvi put u povijesti ukrajinske umjetnosti iz zaboravljenih fondova izvučena umjetnička platna ukrajinske likovne avangarde, koja je otada krenula po svijetu, suvereno ponijevši ime upravo ukrajinskog avangardističkog slikarstva. Važan pomak u komparativnom proučavanju ukrajinskog i hrvatskog jezika ostvarili su dugogodišnji predavači ukrajinskog jezika i književnosti Rajisa Trostyns'ka i Milenko Popović.

S osamostaljivanjem dviju država (Ukrajina je bila prva zemlja-članica UN koja je priznala neovisnu RH 11. prosinca 1991), uspostavom diplomatskih odnosa, otvaranjem veleposlanstava hrvatska ukrajinistika doživjela je novi uspon. Vrijedan prinos u afirmiranju ukrajinske

ANTICA MENAC — АЛЛА П. КОВАЉ

УКРАЇНСЬКО - ХОРВАТСЬКИЙ
АБО СЕРБСЬКИЙ СЛОВНИК

HRVATSKO ILI SRPSKO -
UKRAJINSKI RJEČNIK

SNL
Zagreb
1979

malli
frazeološki
rječnici

Antica Menac
Raissa I. Trostinska

HRVATSKO-
RUSKO-
UKRAJINSKI
FRAZEOLÓŠKI
RJEČNIK

9
Zavod za lingvistiku
Filozofskoga fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb 1993

teme, kao i ranije, davala je Matica hrvatska. U ediciji Parnas 1998. godine objavljena je *Ukrajinska lirika*, u izboru i prijevodu Antice Menac, prvi antologički izbor ukrajinskoga pjesništva; tematske blokove posvećene Ukrajini objavili su »Kolo« (1997) i »Hrvatska revija« (2006).

Uoči obilježavanja desete obljetnice uvođenja studija ukrajinskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izašao je časopis »Dubrovnik«. Posvećen je Ukrajini, njezinoj prošlosti i suvremenosti, donosi nove prijevode, nova imena hrvatske ukrajinistike. To još jednom potvrđuje da ukrajinistika u Hrvatskoj ima budućnost, usmjereni plemenitim svrhama uzajamna upoznavanja, zблиžavanja dvaju naroda koji u povijesti i suvremenosti dijele mnogo toga srodnoga.

